

Дом омладине Београда

DOI 10.5937/kultura2067198B

УДК 27-187.6

27-526.62-1

27-312.9

прегледни рад

ДРУГО ЛИЦЕ ЈЕДНОГ

ТЕЛО КАО ДИСТИНКЦИЈА И СИНТЕЗА У ЕСТЕТИЦИ ВАСКРСЛОСТИ

Сажетак: *Проблем васкрсења тела био је и остао угаони камен хришћанске вере и наде, али и тачка различитих доктринарних ставова који су обележили целокупну историју хришћанства. У раду смо покушали да из више углова осветлимо феномен тела из перспективе учења о васкрсењу мртвих, пружајући неке од савремених теолошких одговора. Такође, осврнули смо се и на хришћанску иконографију Истока и Запада, односно на естетику Христовог васкрслог тела која сумом симболичких релација отвара савим ново гносеолошко, теолошко и естетско поље за разумевање васкрсења телом као најзначајније тајне људског постојања.*

Кључне речи: *васкрсење Христово, васкрсење тела, природа и човек, хришћанска иконографија, теологија*

Није свако тијело једно тијело...

1. Кор. 15, 39.

И живи: и бијаш мртав и ево сам жив ва вијек вијека, амин.

Отк. 1, 18.

На почетку...

Од времена првих хришћана и успостављања цркве, трају расправе о природи васкрслог тела које Христос преузима након искупујуће голготске смрти, као и о специфичној улози људског тела у оквирима идеја о Страшном суду, Општег васкрсења и краја времена. Још је у доба ране патристике, дошло до диференцијације хришћанске теологије/

христологије наспрам гностичких учења, а каснија херезиолошка историја осликава нам борбу мишљења у вези форме, значења и значаја васкрслог тела као сотериолошког инструмента *par excellence*. Данас, две хиљаде година након драме на крсту, још увек постоје егзегетске полемике, као и мишљење значајног броја хришћанских верника која иду у правцу разумевања васкрсења, васкрслог Христа и Општег васкрсења ван контекста Светог писма, Светог предања али и савремених школа теолошке херменеутике.

Духовност новог доба и изузетан, али понекад недовољно маркантано приказан утицај синкретистичких и псеудохристичких спекулација која се односе на традиционално хришћанство, усмерили су пажњу на спиритуални значај васкрсења, без јасног одговора где је место тела у сотериолошком домостроју, односно каквог квалитета је обновљена веза на релацији тело – душа – дух у смислу будуће егзистенције у вечности. Као што ћемо видети, Свето писмо на више места наглашава телесни аспект васкрсења као елемента без кога се не може разумети квинтесенција хришћанске религије, што подразумева постојање у присуству Божије славе са трансфигурисаном, али комплетном човечношћу – свесног актуализирајућег обновљеног сопства као органског дела/целине будућег Царства. Такво тело подразумева *одсуство* (физикалне препознатљивости индивидуе) и *модификацију* (телесног статуса), док *свест* остаје витална у сопственом (ре)активном континуитету. Иако се васкрсење, као што смо већ написали, често разуме аорганиски, писци Јеванђеља, а посебно апостол Павле, такав став, не само да доводе у питање, већ га директно оповргавају примером васкрслог Христа који остварује епистемичку заједницу предголготског Исуса и већ – васкрслог Логоса у личности Светог Сина, као архетипом потпуности, извесности и пунине живота ван крлетке смрти.

Наравно, потпуно би погрешно било свести идеју васкрсења на строго физикалну раван, просто зато што се васкрсла телесност не може разумети без целокупне природе и мисије Христа као Спаситеља која је *Mysterium Magnum* хришћанског теолошког промишљања и праксе цркве кроз историју.¹

1 Парацелзус (Theophrastus Philippus Aureolus Bombastus von Hohenheim; 1493 – 1541) термином *Mysterium Magnum* означава примордијалну материју – ону која је нуклеус будуће еманације елемената у свом још увек недиференцираном стању. Јакоб Беме (Jakob Böhme, 1575–1624) такође представља *Mysterium Magnum* као стање потенцијалности, односно као хаос из кога извире Божанска стваралачка мудрост. За више информација видети: Paracelsus (1988) *Selected Writings*, Princeton: Princeton University Press; Andersson, B., Martin, L., Penman, L. and Weeks, A. (2018) *Jacob Böhme and His World*, Leiden: Brill.

На почетку, интересује нас генеричко врело идеје васкрсења чије трагове можемо пратити кроз књиге Старог завета, па преко Новог завета, све до Кур'ана, али занимају нас и противречности оног што данас подразумевамо под телесним васкрсењем и његовим вишеструким теолошко – филозофским импликацијама.

Стари завет о васкрсењу

Јудаизам, чија богата историја открива почетак, развој, али и отпадништва изабраног народа од Божијег Закона (2. Мој. 20, 1 – 17; 5. Мој. 5, 6 – 22) садржи клицу идеје телесног васкрсења, чији одједи досежу у период значајно пре Вавилонског ропства.²

Књига пророка Исаије (VIII век пре Христа) доноси нам јасну одредницу о телесном васкрсењу: „Оживјеће мртви твоји, и моје ће мртво тијело устати. Пробудите се, и пјевајте који станујете у праху; јер је твоја роса роса на трави, и земља ће изметнути мртваце” (Иса. 26, 19). У контекстуално – егзегетском смислу, недвосмислена је веза између индивидуалног и општег васкрсења мртвих које је у *телу*, односно које обухвата *твар*. За писца, *пробуђење* је колективно и део је Божијег плана за *Изабрани народ*, простирући се, практично, на све аспекте *Савеза* или *Завета*. Написано подразумева *и* ослобођење (од страних завојевача), *и* изливање благослова на Божију децу *и* опште/индивидуално телесно васкрсење мртвих.

Још конкретније, у Књизи о Јову можемо приметити назнаке развоја идеје о васкрсењу тела: „Али знам да је жив мој искупитељ, и на пошљедак да ће стати над прахом. И ако се ова кожа моја и рашчини, опет ћу у тијелу свом видјети Бога” (Јов. 19, 25 – 26). Наведени онтолошки искорак представља *Momentum* од недовољно маркантних представа о животу после смрти, небеске правде и бивања у *шелу* до конкретизације коју налазимо код Христа и апостола Павла у Новом завету.³ Како у старојеврејском језику не постоји конкретан термин, као, на пример, у старогрчком,

2 Видети: Levenson, J. (2006) *Resurrection and the Restoration of Israel: The Ultimate Victory of the God of Life*, New Haven: Yale University Press.

3 Због ограничености простора, нећемо улазити у подробну анализу садржаја јеврејског *Мидраша*, као и односа рабинске текстуалне традиције и ранохришћанске егзегезе. Такође, са стране ћемо оставити и ставове *Кумранске заједнице* по питањима васкрсења и есхатологије. За више информација видети: Novakovic, L. (2014) *Raised from the Dead According to Scripture: The Role of the Old Testament in the Early Christian Interpretations of Jesus' Resurrection*, London/New York: Bloomsbury T & T Clark.

непостојање директног језичког појма не имплицира априорност непостојања идејног концепта. Чак напротив, текст из Књиге о Јову су ретки старозаветни стихови који упућују читаоце на идеју индивидуалног телесног васкрсења, стављајући их по значају на исту раван са уверењем о *Генералном*, односно *Општем* васкрсењу свих људи.⁴ Јеврејски писац недвосмислено сведочи о Богу као искупитељу појединаца који, задржавајући одређени вид телесности и индивидуалности, непосредно учествују у Божијој слави. За писца, Бог није удаљени спиритуални концепт, већ omnipotentно Биће које остварује живу везу са физичким светом и човеком у њему, што баца ново светло на иначе опор наротив наведене књиге.⁵

На крају овог кратког осврта на проблем телесног васкрсења јудејске традиције, поменућемо *Тринаест принципа јеврејске вере* који сублимирају учења која извиру из списа и искуства јудаизма: 1. Бог постоји; 2. Бог је један и једини; 3. Бог је бестелесан; 4. Бог је вечан; 5. Молитва се упућује Богу и никоме другом; 6. Речи пророка су тачне; 7. Мојсијево пророштво је тачно, а Мојсије је био највећи од пророка; 8. Писана и усмена Тора (Талмуд) су предати Мојсију; 9. Неће бити друге Торе; 10. Бог зна мисли и дела смртника; 11. Бог ће наградити добре, а казнити зле; 12. Месија ће доћи и 13. *Мртви ће васкрснути*.⁶

Јасно је да се јеврејска религијска традиција ослања на идеју васкрсења мртвих, што подразумева и телесно васкрсење, које сматрамо основом тумачења и развоја учења хришћанске цркве кроз векове. Нови завет, *Симбол вере* и предање цркве сведоче о непоколебљивом ставу у вези са телесним васкрсењем и његовим сотериолошким импликацијама, што најдиректније излаже у својим писмима апостол Павле.

Апостол Павле о васкрсењу

Обраћајући се вернима у Риму и Коринту, апостол Павле указује о неопходности вере у телесно васкрсење: „Јер

4 Акценат је на изабраном јеврејском народу, али и на праведницима свих нација.

5 Ако бисмо се удаљили од канона Светог писма Старог завета и подвргли анализи одређене апокрифе, учили бисмо, како имплицитне, тако и експлицитне идеје о телесном васкрсењу мртвих. Добар пример је спис *Вазнесење Исаијино* (I век пре Христа – краја II после Христа) чији садржај описује мучеништво пророка Исаије и његову визију о оваплоћењу, смрти и васкрсењу обећаног Месије. За више информација види: Knibb, M. A. *The Old Testament Pseudepigrapha*, Vol. 2, ed. Charlesworth, J. (1985) New York: Doubleday and Company, pp. 143–177.

6 Видети: Kaplan, A. (2002) *Majmonidovi principi: osnove jevrejske vere*, Beograd: Književno društvo Pismo.

знамо да сва твар уздише и тужи с нама до сад. А не само она, него и ми који новину духа имамо, и ми сами у себи уздишемо чекајући посињења и избављења тијелу својему” (Рим. 8, 22 – 23). Веома је интересантно да апостол Павле доводи у непосредан однос термине као што су „посињење”⁷ и „избављење” са телесним васкрсењем, што представља последице обновљеног духа, односно новог живота по и у Духу. Коринтским хришћанима исти апостол предочава учење о васкрсењу тела на детаљнији начин:

„Али ће вам рећи ко: како ће устати мртви? и у каквом ће тијелу доћи? Безумниче! то што сијеш неће оживљети ако не умре. И што сијеш не сијеш тијело које ће бити, него голо зрно, било пшенично или друго како. А Бог му даје тијело како хоће, и сваком сјемену своје тијело. Није свако тијело једно тијело, него је друго тијело човјечије, а друго скотско, а друго риблије, а друго птичије. И имају тјелеса небеска и тјелеса земаљска: али је друга слава небескима, а друга земаљским. Друга је слава сунцу, а друга слава мјесецу, и друга слава звијездама; јер се звијезда од звијезде разликује у слави. Тако и васкрсеније мртвијех: сије се за распадљивост, а устаје за нераспадљивост; Сије се у срамоти, а устаје у слави; сије се у слабости, а устаје у сили; Сије се тијело тјелесно, а устаје тијело духовно. Има тијело тјелесно, и има тијело духовно. Тако је и писано: први човјек Адам постаде у тјелесном животу, а пошљедњи Адам у духу који оживљује. Али духовно тијело није прво, него тјелесно, па онда духовно. Први је човјек од земље, земљан; други је човјек Господ с неба. Какав је земљани таки су и земљани; и какав је небески таки су и небески. И како носимо обличје земљанаго тако ћемо носити и обличје небескога. А ово говорим, браћо, да тијело и крв не могу наслиједити царства Божијега, нити распадљивост нераспадљивости нашљеђује. Ево вам казујем тајну: јер сви нећемо помријети, а сви ћемо се претворити. Уједанпут, у тренућу ока у пошљедњој труби; јер ће затрубити и мртви ће устати нераспадљиви, и ми ћемо се претворити. Јер ово распадљиво треба да се обуче

7 Термин „посињење” заузима врло важно место у протестантској, а посебно у реформатској теологији и долази у оквиру *Ordo salutis* непосредно након *оправдања*. Поред *откупљења* и *помирења*, *посињење* означава непосредну последицу самог *оправдања*, са једне, и недвосмислено и трајно припадништво породици спасених, са друге стране. *Ordo salutis* означава низ концептуално различитих корака деловања Светог Духа у остваривању плана спасења верника и подразумева девет секвенци: 1. *Изабрање*; 2. *Позвање*; 3. *Обновљење*; 4. *Обраћење*; 5. *Оправдање*; 6. *Посињење*; 7. *Посвећење*; 8. *Постојаност (Светих)* и 9. *Прослављење*. За више информација види: *Westminstersko vjeroispovijedanje, Veliki katekizam, Mali katekizam* (2008), Tordini: Reformirani teološki institut „Mihael Starin.”

у нераспадљивост, и ово смртно да се обуче у бесмртност. А кад се ово распадљиво обуче у нераспадљивост и ово се смртно обуче у бесмртност, онда ће се збити она ријеч што је написана: победа прождрије смрт” (1. Кор. 15, 35 – 54).

Иако Калвин (Jean Calvin) проблематизује, не само веру у васкрсење тела, већ и веру у бесмртност душе у оквирима коринтске заједнице верних, што радикално осуђује,⁸ савим је експлицитна потреба апостола Павла за теолошким појашњењем наведеног проблема. На истом трагу је и Мартин Лутер (Martin Luther) који износи став да је читаво постојање пре (општег) васкрсења попут сневања у односу на свеживот по Христу у васкрслом и обновљеном телу: „За сада је не више од сна. А за Христа ноћ пре него што нас из тог сна пробуди.”⁹ Дакле, утемељивачи протестантизма, за које се често тврди да су они ти који су направили радикалан отклон од одређених традиција и пракси цркве, потврђују у својим делима све оно што о васкрсењу тела можемо пронаћи код, на пример, светог Климента Римског, светог Јустина Мученика, светог Иринеја Лионског, светог Јована Касијана, у документима као што су *Атанасијево вероисповедање* и *Никео – цариградски Символ вере* и канонима *Васељенских сабора*.¹⁰ Било да говоримо о Западном¹¹ или Источном хришћанству, вера у васкрсење тела била је од самих почетака историје цркве доктринарно прихваћена¹² и увек у непосредној вези са есхатолошком извесношћу *парусијског* обећања.

8 Неразумевање или одбацивање доктрине о васкрсењу тела Жан Калвин назива „... лудим сном Садукеја.” За више информација видети: Calvin, J. (2013) *Calvin's Complete Commentary on the Bible*, Harrington: Delmarva Publications Inc.

9 Luther, M. (1973) *Luther's Works*, Vol. XXVIII, ed. Oswald, H, Saint Louis: Concordia Publishing House, p. 110.

10 Видети: Поповић, Ј. (2004) *Догматика православне цркве*, Том I – III, Ваљево: Манастир Телије.

11 У катехизму римокатоличке цркве, у 11. поглављу које носи наслов „Вјерујем у ускрснуће тијела” можемо прочитати: „По смрти, дијелењем душе и тијела, тијело се човјеково распада, док му душа иде у сусрет Богу, чекајући да се поновно сједини са својим прослављеним тијелом. Бог ће својом свемоћу коначно повратити непокварљив живот нашим тијелима сједињујући их с нашим душама, снагом Исусова ускрснућа”; *Katekizam katoličke crkve* (2016) Zagreb: Hrvatska biskupska konferencija, str. 280.

12 Иако учење о васкрсењу тела долази у цркву од самог Христа и апостола, блажени Августин констатује да ни један наук није толико вементно и континуирано довођен у питање као идеја о васкрсењу тела. За више информација видети: Augustine (2005) *Teaching Christianity*, New York: Augustinian Heritage Institute.

Иако хришћани, од апостолског доба, верују у васкрсење тела, мало је оних који јасно виде¹³ и разумеју специфичну трансформацију о којој је писао апостол Павле. И заиста, ако покушамо да анализирамо наведене стихове из Прве посланице Коринћанима доћи ћемо до контрадикторних закључака и неочекиваних претпоставки којих ћемо се у овом раду дотаћи.

Особине васкрслог тела

Апостол наводи следеће особине тела након смрти: 1. Васкрсло тело поседује духовну структуру; 2. Сви људи, без обзира на личну веру и/или дела ће васкрснути; 3. Промена настаје тренутно; 4. Догађај претварања одиграва се у време седме трубе¹⁴ односно током једне од епизода пред Други Христов долазак и 5. Васкрсло тело је нераспадљиво. Међутим, и поред наведеног, васкрсење тела остаје у домену спекулације, без јасних назнака на који начин се тако дубока истина уопште може разумети?

Библија, Свети оци и ранохришћанска уметност често користе аналогије (Јона у трбуху кита, Вознесење Илије и Еноха, Данило у лављој јами, Устајање Лазара и сл.) и конгруитет природних процеса (клијање семена, смена годишњих доба) када описују сам феномен Христовог васкрсења,¹⁵ али особине тела у оквирима *Општег васкресења* јављају се само као назнаке и претпоставке. Чак и површно читање Писма имплицира потенцијалност широког спектра тумачења која обухватају вишезначне историјске, теолошке и филозофске премисе, али, у већини, без наглашене тежње за посебним и финалним одгонетањем велике тајне телесног ускрснућа. То свакако не значи да таквих покушаја није било, напротив, међутим присутност генерализација и савремени отклон од тема као што су смрт, васкрсење, реалност пакла и сл. доводе нас до закључка да и данас постављамо више питања него што налазимо конкретних одговора.¹⁶ Такво

13 Видети: Свети Симеон Нови Богослов (2005) *Сабране беседе*, Београд: Образ Светачки.

14 *Последња или седма труба* реферира ка тексту из *Откривења* апостола Јована. Наиме, седам печата (Отк. 6,1 – 17; 8, 1 - 5), седам труба (Отк. 8, 6 – 21; 11, 15 - 19), као и седам чаша (Отк. 16, 1 - 21) представљају три узастопна читовања Божијег суда на крају времена. Постоји јасна етиолошка димензија између седам печата, седам труба и седам чаша, а седма труба по себи означава претходништво седам анђела заједно са седам чаша Божијег гнева (Отк. 11, 15 – 19; 15, 1 - 8).

15 Maas, A. General Resurrection, *The Catholic Encyclopedia*, 22. february 2020. <http://www.newadvent.org/cathen/12792a.htm>

16 Видети: Davies, S. (1993) *Risen Indeed: Making Sense of the Resurrection*, Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company.

стање не чуди, јер још увек трагамо за значењем, реалношћу и смислом Христове победе над смрћу и патњом која нам је, као људском роду, неузроковано са наше стране, дарована: „Ако бисмо признали чудесност овог догађаја, могло би се говорити о Исусовом васкрсењу као о ’темељном чуду’ хришћанства.“¹⁷

Имајући у виду све оне стихове Новог завета који говоре о карактеристикама тела након васкрсења, можемо закључити:

1. Такво тело има изглед биолошког, људског тела;
2. Припада истом полу као и пре васкрсења;
3. Тело се може додирнути;
4. Унутрашњи биолошки процеси (нпр, варење хране), као и чула бивају нетакнути;
5. Васкрсла особа поседује кохерентну индивидуалну свест;
6. Васкрсло тело поседује натприродне способности;
7. Глас и говор остају идентични;
8. Меморија остаје неоштећена, као и основне емоционалне особине.¹⁸

Закључујемо да су апостоли безусловно веровали у васкрсење тела (били они непосредни сведоци Христовог васкрсења или не), пишући и проповедајући међу вернима, што се односи и на прве хришћане који су такву поруку ширили међу становништвом Јерусалима. Дакле, Христ је устао из гроба, Христ је *телесно* био присутан на земљи током четрдесет дана и Христ се узнео на небо – такав Спаситељ је за Прву цркву био непобитна реалност вере. Следствено, људска бића васкрсавају и након Суда одлазе на место/стање награде или казне. Међутим, проблем настаје управо на базичном нивоу телесности: како људско тело може имати све наведено, што подразумева и одређени вид нематеријалних особина, а да се у потпуности може назвати телом? Каква је супстанцијалност која чини васкрсло тело? На крају, на који начин се остварује синергија материјалног и нематеријалног у свету природе и физике?

¹⁷ Kinzig, W. „Gründungswunder“ des Christentums? Die Auferstehung Christi in der altkirchlichen Diskussion, Im *Glaublich – aber unwahr?*, Band 10, (2013), Würzburg: Ergon-Verlag GmbH, s. 42.

¹⁸ Мт. 28, 5 – 6; Мк. 16, 6; Лк. 24, 6 – 7; Јн. 11, 25 – 26, 20, 8 – 9; Дел. 26, 22 – 23; 1. Сол. 4, 14; 1. Пет. 1, 3; 2. Кор. 5, 14 – 15; Рим. 6, 5 – 6; Фил. 3, 10; Јев. 13, 20 – 21; 1. Пет. 3, 21; Отк. 20, 6, 20, 12 – 13.

Наведени однос тварног и метафизичког представља велику енигму, не само хришћанства, већ се оно прелива на читаву људску врсту, без разлике којој култури, времену или религији припадали. Универзалистичка у свом корену, вера у реалност телесне егзистенције након смрти, ма у ком се виду испољавала, представља кључни елемент разумевања тајне смрти, постојања након ње и поимања вечности. Остајемо на трагу апостола Павла.

Наговештај откривања: месо и/или тело

Писац Посланица Коринћанима пружа нам увид у сопствену спознајну елаборацију наглашавајући одређене термилошке и гносеолошке диференцијације које сматра неопходним за даље разумевање Божијег плана спасења. Изнето ћемо покушати да докажемо на примеру стиха из Посланице Римљанима: „Него се обуците Господа Исуса Христа; и тијелу не угађајте по жељама” (Рим. 13, 14). На први поглед, наведени стих не открива много о телесном васкрсењу, међутим ако усмеримо пажњу на оригиналан текст можемо доћи до неочекиваних закључака.

Наиме, грчка реч *sarx* обично се преводи као *месо* и означава смртност, стање пада, односно, оно тело које је резервоар грехољубивости сваке врсте. Такво *месо/тело*, у ширем смислу, означава људске потребе, као и читав спектар негативних особина, емоција и мотива. У ужем смислу, месо је постављено насупрот обновљеном, пробуђеном и васкрслом стању бића након физичке смрти и, као такво, без сотериолошког капацитета.

Следствено, *soma* иако означава *тело*, представља, заправо, јединствен ентитет који се по својој природи разликује од смртне твари, који надилази природу телесности и који представља активну везу између земаљског постојања и бивања у вечности. Иако се у Светом писму Новог завета обе речи користе наизменично, апостол Павле инсистира на дистинкцији *месо/крв – тело/дух* уводећи нас у предворје хришћанске есхатологије, али и сасвим нове хришћанске антропологије, према којој личност надилази смрт у једној обновљеној димензији постојања. Тако *тело* постаје епистемичко – егзистенцијални репозиторијум нових квалитета и особина, прилагођених Божијој Објави (Тело – Реч - Логос), Божијој оствареној Вољи (Богочовечанствености) и Божијој Промисли (Миленијум). Ако бисмо желели да будемо још прецизнији, рекли бисмо да *тело (soma)* подразумева *месо/тело* током живота као храм („удови Христови” – 1. Кор. 6, 15), док *васкрсло тело* јесте *духовно тело* у коме нема ни трага меса/пропадљивости. У изнетој релационој димензији

примећујемо и присуство елементарне платформе хришћанске етике, што подразумева христоцентрично саображење духа и срца у складу са Христовим речима и делима (Јн. 11, 15), путем вере (*Sola fide*), Откривења (*Sola scriptura*) и милости (*Sola gratia*): „Циљ хришћанске етике је спасење људи. То је пут који доприноси испуњењу Божје воље. Сваки други циљ довео би у питање ово основно назначење хришћанске етике.”¹⁹

Примећујемо одређени континуум између земаљског и духовног човека – оног који је у земаљском телу и који може слободном вољом одабрати сопствени спиритуални пут и васкрслог човека који наставља живот после смрти и који након Суда прима награду или казну. Међутим, крв нема приступа Царству, путено и тварно остају приковани за материју, али трансфигуративни телесни моменат васкрслости подразумева везу смртног и бесмртног, пролазног и непролазног: „Старо тело постаће ново тело. Али то ће и даље бити ваше тело... Васкрсење није описано у смислу сасвим нове креације, већ измењене старе креације.”²⁰ По Пајперу (John Piper), ново подразумева старо, а старо садржи потенцију будућег, новог тела – новог живота у коме је дефинисан прошли и остварен будући век. Овакву тврдњу поткрепљујемо примером самог Христа: као Богомладенац, као Исус Назаренћанин, као васкрсли Месија и/или као Преображена Светлост – Он је стално и увек исти Свети Син, истински Бог и Спаситељ света.

На крају овог кратког поглавља, осврнули бисмо се и на проблем *наде* у хришћанству – код апостола и првих хришћана.²¹ Она се односила, не само на очекивање вечног живота, већ и на процес преласка из смрти у свеживот у чему је идеја о васкрсењу тела представљала својеврсну повезаност између два света, без губитка личних особености, о чему смо већ писали. Држећи се Христовог учења, сваки члан цркве је равноправно био део јединственог грандиозног Божијег дела, а Христова жртва и васкрсење једини модел и пут досезања циља. У њему су били уткане идеје правде, равноправности и једнакости, чему и данас хришћани стреме и чему се надају.

19 Живковић, И. (2011) *Хришћанска етика*, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве, стр. 9.

20 Piper, J. (1995) *Future Grace*, Colorado Springs: Multnomah Books, p. 372.

21 Видети: Wright, N. T. (2003) *The Resurrection of the Son of God*, Minneapolis: Fortress Press.

Друго лице Једног

На овом месту бисмо желели да се мало удаљимо од већ постојећих доктрина о васкрсењу тела и познатих теолошких реминисценција на исту тему, урањајући у спекулације о самом изгледу и квалитету Христовог васкрслог тела. У ту сврху, осветлићемо проблем из перспективе Јеванђеља по Луки и познате епизоде *Пут за Емаус* која на јединствен начин представља Исусову васкрслу телесност:

„А у први дан недјељни дођоше врло рано на гроб, и донесоше мирисе што приправише, и неке друге жене с њима; Али нађоше камен одваљен од гроба. И ушавши не нађоше тијела Господа Исуса. И кад се оне чуђаху томе, гле, два човјека сташе пред њима у сјајнијем хаљинама; А кад се оне уплашише и оборише лица к земљи, рекоше им: што тражите живога међу мртвима? Није овдје; него устаде; опомените се како вам каза кад бјеше још у Галилеји, говорећи да син човјечиј треба да се преда у руке људи грјешника и да се разапне и трећи дан да устане. И опоменуше се ријечи његовијех. И вративши се од гроба јавише све ово једанаесторици и свима осталијем. А то бијаше Магдалина Марија и Јована и Марија Јаковљева и остале с њима које казаше ово апостолима. И њима се учинише њихове ријечи као лаж, и не вјероваше им. А Петар уставши отрча ка гробу, и наткучивши се видје саме хаљине гдје леже, и отиде чудећи се у себи шта би. И гле, двојица од њих иђаху у онај дан у село које бијаше далеко од Јерусалима шесет потркалишта и зваше се Емаус. А они говораху међу собом о свима овим догађајима. И кад се они разговараху и запитиваху један другога, и Исус приближи се, и иђаше с њима. А очи им се држаху да га не познаше. А он им рече: какав је то разговор који имате међу собом идући, и што сте невесели? А један по имену Клеопа, одговарајући рече му: зар си ти један од црквара у Јерусалиму који нијеси чуо шта је у њему било ових дана? И рече им: шта? А они му рекоше: за Исуса Назарећанина, који бјеше пророк, силан у дјелу и у ријечи пред Богом и пред свијем народом; Како га предадоше главари свештенички и кнезови наши те се осуди на смрт, и разапеше га? А ми се надасмо да је он онај који ће избавити Израиља; али сврх свега тога ово је данас трећи дан како то би. А уплашише нас и жене неке од нашијех које су биле рано на гробу, И не нашавши тијела његова дођоше говорећи да су им се анђели јавили који су казали да је он жив. И идоше једни од нашијех на гроб, и нађоше тако као што и жене казаше, али њега не видјеше. И он им рече: о безумни и спорога срца за вјеровање свега што говорише пророци! Није ли то требало да Христос претрпи и да уђе у славу

своју? И почевши од Мојсија и од свију пророка казиваше им што је за њега написано у Светом писму. И приближише се к селу у које иђаху, и он чињаше се да хоће даље да иде. И они га устављаху говорећи: остани с нама, јер је дан нагао, и близу је ноћ. И уђе с њима да ноћи. И кад сјеђаше с њима за трпезом, узе хљеб и благословивши преломи га и даде им. Тада се њима отворише очи и познаше га. И њега несташе” (Лк. 24, 1 – 31).

Изнети светописамски стихови откривају загонетну физику тела којом се Христ поново објављује свету. Кључни стих „а очи им се држаху да га не познаше” (Лк. 24, 16)²², као и остатак текста, имплицирају следеће закључке:

- Ученици нису чули Исусове кораке
- Исуса нису препознали
- Исусов глас је био измењен
- Тек након ломљења хлеба ученици су схватили са ким разговарају
- Исусово тело се дематеријализује

У чудесном опису апостола Луке видимо измењеног Христа кога најближи апостоли и ученици не препознају, кога третирају, у првим тренуцима, као странца, као непознатог мушкарца који не представља ништа више до саговорника. Иако смо на самом почетку овог рада нагласили да васкрсло тело поседује другачију физиономију, у наведеним стиховима назиремо и неке његове особине које се односе на *Опште васкрсење* и телесност у оквирима краја времена. На пример: језик којим смо комуницирали остаје исти, културни контекст у коме смо обитавали остаје нам близак, свест/сознање нам је проширено, манипулација материјалним статусом тела зависи од наше воље итд. Све наведено говори у прилог чињеници да васкрсло тело сваке особе задржава основне особине материјалности, али да истој не подлеже, да од ње не зависи. Оно заузима простор и догађа се у времену, но ни на који начин од тих категорија не зависи, већ представља *изузетост* и *изузетност* наспрам закона природе. Обновљено тело није смртно – носилац је божанског и пре – пада Адамитског човека који је свестан Божијег постојања и чије обличје је уподобљено плану спасења. Тако, цело човечанство има јединствену и целовиту будућност, а сви свети/спасени чине народ Божији као *Тело Христово* у вечности. Он/Она представља грађевину Духа, Храм и цркву и интристички садржај Новог Јерусалима у коме столује Бог

22 Упоредити: Јн. 20, 14; 21, 4.

на свом светлосном Престолу. *Тело Христово* је и стање, и целовитост и остварена индивидуална посебност. Вечна, бескрајна и уједињујућа датост светих остварена у апсолутној и недељивој Пресветој Тројици.

Без тежње да се дају финални одговори, овим кратким освртом желели смо да, колико је то уопште могуће, подсетимо да је Христ био и остао изузетно загонетна личност коју никада не можемо до краја открити. Као уосталом и сам живот.

Естетика васкрслог тела

Да бисмо говорили о иконографско-естетским приказима васкрсења Исуса Христа, морали бисмо се пре свега осврнути на суштинску дистинкцију представа Источне и Западне хришћанске иконографије која настаје као резултанта раскола хришћанске цркве 1054. године. Како се хришћанска иконографија темељила на изворима као што су Стари и Нови Завет, хагиографски списи, апокрифи, житија светих и легенде, као и на присутном литургијском утицају, иако стилски различити, до XIII века су неговани слични иконографски наративи, након чега је приметан дисконтинуитет Источне и Западне струје.

Приказ васкрсења Христовог припада композиционој структури циклуса под називом *Велики празници* који у историји уметности означава низ од 12 сцена којима су описани догађаји од *Благовести* до *Успења Богородице*. Приказе васкрслог Христа можемо видети у сценама као што су *Силазак у Ад*, *Мироносице на гробу Христовом*, *Страшни суд*, *Вечера у Емаусу*, *Неверовање Томино* и *Не додируј ме (Noli me tangere)*, где можемо приметити да иконографске интерпретације које прати типологија ликова, одеће и атрибута, подлежу одређеним одступањима у представама Источне и Западне хришћанске уметности. Ако бисмо се осврнули на православну хришћанску иконографију, приметили бисмо да се најчешће у историји православне средњовековне уметности интерпретирала представа Васкрсења под називом *Силазак у Ад*. Увид у библијске изворе нам пружа Јеванђеље по Матеју које садржи пророчанства о силаску Господњем у подземље и о пролазу правдених душа: „И гле, завеса црквена раздре се надвоје од горњег краја до доњег; и земља се потресе, и камење се распаде; И гробови се отворише, и усташе многа тела светих који су помрли” (Мт. 27, 51-52).

Као илустрацију овог примера навешћемо иконографску целину сцене манастира Грачанице Христовог васкрсења оличеног у представи *Силазак у Ад*, која датира из 1320. године, и краси источни зид изнад олтарског лука који дели олтар

од солеје.²³ Фреска је подељена у два сегмента, а Јанко Радовановић је у књизи *Иконографска истраживања српског сликарства XIII и XIV века* описује на следећи начин:

„У горњем делу приказано је звездано небо у чијој се средини налази хетимасија са еванђељем. Позади ње је велики шестокраки крст са трновим венцем, копљем и губом (сунђером). Лево и десно од престола налазе се осам анђела. Прва два носе у рукама рипиду и обучени су у ђаконски стихар са ораром на коме је натпис АГИОС. Осталих шест анђела у руци држи по лабарум са натписом АГИОС, АГИОС, АГИОС.

У доњем делу композиције приказан је планински предео са пећином Ада. Христос је насликан у слави како стоји на персонификацији Ада у човечијем облику и на разваљеним вратима ада, поред којих стоје два анђела. Христос је обучен у тамноцрвени хитон и кестењасти хематион; у левој руци држи крст, а десном избавља Адама из ада. На левом делу сцене клечи праотац Адам; иза њега у саркофагу стоји четрнаест лица са испруженим рукама у положају молитве, а испод њих је други саркофаг са мноштвом људи. У десном делу композиције клечи прамајка Ева, а позади ње у саркофагу стоји више лица са светачким ореолима. Први је Јован Претеча који десном руком благосиља а у левој држи свитак, симбол пророчке и учитељске делатности. Иза Јована су цареви Давид и Соломон, а позади њих је још један цар. У доњем десном саркофагу стоји мноштво људи у молитвеном положају према Христу. Лево и десно од врата приказани су кључеви, браве, клинови, греде и други остаци разрушених врата ада. Ту су насликана два анђела како окивају сатану.”²⁴

Иако можемо приметити алтерације у овој комплексној композиционој структури која се за разлику од уобичајених сцена *Силазак у Ад*, очитују у одређеним детаљима као што су хетимасија са оруђима страдања којој се клањају анђели и небо са звездама, што указује на литургијски карактер. Што се тиче приказа Исуса Христа након васкрсења, он визуелно задржава свој лик и опште карактеристике. Божанску природу Христа уочавамо у начину на који је приказан: у слави, као победник над Адом, о чему говори и крст у левој руци – симбол победе над паклом и смрћу; ране на шакама и стопалима представљају подсетник самог чина

23 Видети: Радовановић, Ј. (1988) *Иконографска истраживања српског сликарства XIII и XIV века*, Београд: Српска академија наука и уметности/Балканолошки институт.

24 Исто, стр. 90.

разапињања на крст, али и чињенице да је у питању васкрсло тело Исуса Христа; он силази у мандорли (представља визуелни симбол божанске славе и божанске светлости, која се у хришћанској иконографији, појављује у сценама као што су *Христово Преображење*, *Васкрсење*, *Вазнесење*, као и *Уснење Богородице*) обасутој звездама, јер је у време Христове смрти завладала тама над земљом (Мт. 27, 45; Мк. 15, 33). Крстастог нимба, одевеног у тамно црвени хитон који недвосмислено указује на боју Господње крви проливане зарад нашег спасења, атрибути васкрслог Христа и семантички садржај ове композиције нам указују на његову вечну месијанску природу.

Слика 1 *Силазак у Ад*, манастир Грачаница, 1320. године

Узевши у обзир дивергентне обрасце ликовних представа култа Васкрслог Христовог тела у Источној и Западној хришћанској иконографији, на основу примера композиције под називом *Вечера у Емаусу*, Микеланђела Меризија да Каравађа (*Michelangelo Merisi il Caravaggio*) која датира из 1601. године, увиђамо стилске и садржајно-симболичке структуралне разлике. Приказ ове сцене илуструје тренутак када Христ након Васкрснућа вечера са ученицима који га нису у првом тренутку препознали: „И кад сјеђаше с њима за трпезом, узе хљеб и благословивши преломи га и даде им; Тада се њима отворише очи и познаше га. И њега несташе” (Јк, 24, 30-31).

Каравађо је приказао драматичан врхунац тренутка спознаје, који је дочарао наглашеном гестикулацијом ученика, путем ликовног обликовања композиционо-ритмолошке целине, типичне за барокно сликарство, коју доминантно граде односи светлости и сенке. Пластична енергија се огледа у дубини простора и реалистичном приказу сцене. Христ је приказан у тренутку када благосиља хљеб и открива свој идентитет, младалачког лица без браде која одражава чистоту његове божанске природе, као и једини атрибути који

симболички говоре у прилог тој чињеници, а то су црвени хематион и бели хитон.

Слика 2 *Вечера у Емаусу*, Микеланђело Меризи да Каравађо, 1601. године, Национална галерија, Лондон

Богате традиције обе струје хришћанске цркве, сходно својим разноликим сензибилитетима и уметношћу путем дистинктивних композиционих и стилских иконографских структура славе култ васкрсења, у чијем репозиторијуму представа имамо прилику да видимо интерпретиране приказе *другог – обновљеног* тела Христовог. Ако бисмо изузели атрибуте који указују на његову божанску природу, као и ране које сведоче о чину распећа, схватићемо да се визуелни идентитет Исуса Христа интерпретира на готово истоветан начин. Недвосмислено, недоумица лежи у тајни Христовог тела, које је потпуно непрепознатљиво свету, све до његовог откривања. Да ли је његова трансформативна природа заслепила ученике, или се пак вера у његово Васкрсење доводила у питање?

Свакако нам Свето писмо сведочи о сумњи ученика, о њиховој запитаности у истинитост Христових тврдњи, али је и непрепознавање његових основних физичких карактеристика присутна. Такву тврдњу поткрепљујемо, додуше само у назнакама, управо код Микеланђела, код кога је Христ младић лепог лица сведених црта, склопљених очију и мистичног спокоја. Христ, несумњиво, *јесте* присутан, али дистанциран и контеплативан.

Било да иконографски прикази прате сам библијски текст или да од њега у одређеној мери одступају, васкрсло тело Христово приказано је као *ванредно*, као *сидерално* или као *непоновљиво* што представља модус *Општег васкрсења* као будућег идеалног стања егзистенције.

Закључна разматрања

Анализирајући хришћанску идеју о васкрсењу тела, полазећи од дистинктивних премиса и имајући у виду скупове сваковрсних (кон)текстуалних значења, готово је немогуће пружити финалне исказе, јер сваки покушај доношења суда нас доводи до нове диференцијације у логичком, семантичком и теолошком смислу. Ако бисмо закључили да васкрсло тело *није тело* (у физикално–биолошком смислу), онда бисмо довели у питање, како Свето писмо, тако и реалност/објективност васкрсења као *догађаја – у – свету*. Ако бисмо изнели претпоставку да је васкрсење само описано физикалним елементима, али да је, заправо, стриктно спиритуални догађај/стање, поставило би се са правом питање: зашто Библија и историја цркве сведоче другачије? Откуд потреба Христа, апостола и прве заједнице верних да не одступају од идеје телесности васкрсења? На крају, ако бисмо изнели неки (замишљени) синтетички суд (имајући у виду одређена учења Августина, Анселма, Бонавентуре и других) примењујући га на идеју васкрсења *per se*, остали бисмо у кругу схоластичких закључака који нам о самом односу васкрсење – тело недовољно говоре. Понекад се чини као да испитујемо границе човека и света, а да нам сваким кораком на тој стази њихова суштанственост остаје једнако удаљена, магловита и хипотетичка.

Најмудрији приступ би био почети и завршити промишљање о васкрсењу тела идејом о Богочовеку: *и* људско биће *и* Бог; *и* човек који је био *и* Бог који је увек; *и* Исус из Назарета *и* Свети Син. Тело васкрсења је и људско и анђеоско, поседује двоструку природу, јер ће се догодити у свету физичких закона, али ће их и превазићи својом структуралном датомшћу. Било да такво тело посматрамо из перспектива естетике и/или теологије, његова енигматска природа остаје, али обриси се назире: да, човек остаје недељиво биће, међутим смрћу живот добија нову димензију и реализује се недовољно познатим законитостима, чинећи унију временског континуума и вечносне бити.

Још увек не знамо, али ћемо знати: „Да, дођи, Господе Исусе” (Отк. 22, 20).

ЛИТЕРАТУРА:

Andersson, B., Martin, L., Penman, L. and Weeks, A. (2018) *Jacob Böhme and His World*, Leiden: Brill

Calvin, J. (2013) *Calvin's Complete Commentary on the Bible*, Delmarva Publications Inc, Harrington.

- Davies, S. (1993) *Risen Indeed: Making Sense of the Resurrection*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids.
- Kaplan, A. (2002) *Majmonidovi principi: osnove jevrejske vere*, Beograd: Književno društvo Pismo.
- Katekizam katoličke crkve*, (2016) Hrvatska biskupska konferencija, Zagreb.
- Kinzig, W. (2013) *Gründungswunder des Christentums? Die Auferstehung Christi in der altkirchlichen Diskussion*. In *Glaublich – aber unwahr?*, Band 10, Ergon-Verlag GmbH, Würzburg,.
- Knibb, M. A. (1985) *The Old Testament Pseudepigrapha*, Vol. 2. Charlesworth J. H. (ed.), New York Doubleday and Company.
- Levenson, J. (2006) *Resurrection and the Restoration of Israel: The Ultimate Victory of the God of Life*, Yale University Press, New Haven.
- Luther, M. (1973) *Luther's Works*, Vol. XXVIII, Hilton C. Oswald (ed.), Concordia Publishing House, Saint Louis.
- Maas, A. (1911) *General Resurrection*, *The Catholic Encyclopedia*, Robert Appleton Company, New York.
- Novakovic, L. (2014) *Raised from the Dead According to Scripture: The Role of the Old Testament in the Early Christian Interpretations of Jesus' Resurrection*, London/New York: Bloomsbury T & T Clark.
- Paracelsus, (1988) *Selected Writings*, Princeton: Princeton University Press.
- Piper, J. (1995) *Future Grace*, Colorado Springs: Multnomah Books.
- Поповић, Ј. (2004) *Догматика православне цркве*, Том I – III, Ваљево: Манастир Ћелије.
- Радовановић, Ј. (1988) *Иконографска истраживања српског сликарства XIII и XIV века*, Београд: Српска академија наука и уметности/Балканолошки институт.
- Saint Augustine, (2014) *Teaching Christianity*, Augustinian Heritage Institute, New York.
- Свети Симеон Нови Богослов (2005) *Сабране беседе*, Београд: Образ Светачки.
- Westminstersko vjeroispovijedanje, Veliki katekizam, Mali katekizam* (2008) Reformirani teološki institut *Mihael Starin*, Tordinci.
- Wright, N. T. (2003) *The Resurrection of the Son of God*, Minneapolis: Fortress Press.
- Живковић, И. (2011) *Хришћанска етика*, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.

Sergej Beuk
Belgrade Youth Center

THE OTHER FACE OF THE ONE:

DISTINCTION AND SYNTHESIS
IN THE AESTHETICS OF RESURRECTION

Abstract

The problem of resurrection of the body was and has remained the cornerstone of the Christian faith and hope, but also a crossing point of different doctrinal attitudes that marked the entire history of Christianity. This paper tries to illuminate the phenomenon of the body from several angles, through perspective of the doctrine of the resurrection of the dead, providing some of the modern theological answers. References are also made to the Christian iconography of the East and the West, regarding the aesthetics of Christ's resurrected body, which with the sum of symbolic relations opens a completely new epistemological, theological and aesthetic field for understanding the resurrection as the most important secret of human existence.

Key words: *resurrection of Christ, resurrection of the body, nature and man, Christian iconography, theology*

Ана Цакић, *Несвесно, боје унутрашњости*,
уље на платну, 60x40 цм, 2019.